

VOLKSGENEESMIDDELEN IN OOST-NEDERLAND 1

In het trefwoordenregister* van de Twente Akademie bevindt zich ook een pakje kaartjes onder het hoofd "Volksgeneesmiddelen". Er zitten meer dan 200 kaartjes in. Deze verwijzen naar een 50-tal publikaties in tijdschriften en boeken van het begin van deze eeuw tot betrekkelijk recente bijdragen. Een ingang gevend op meerdere wijzen via verschillende trefwoorden. Voorwaar een bewijs van het werk en de tijd die de opsteller erin gestoken heeft.

Het bereiden van geneesmiddelen thuis behoorde bij het normale gezinsleven.

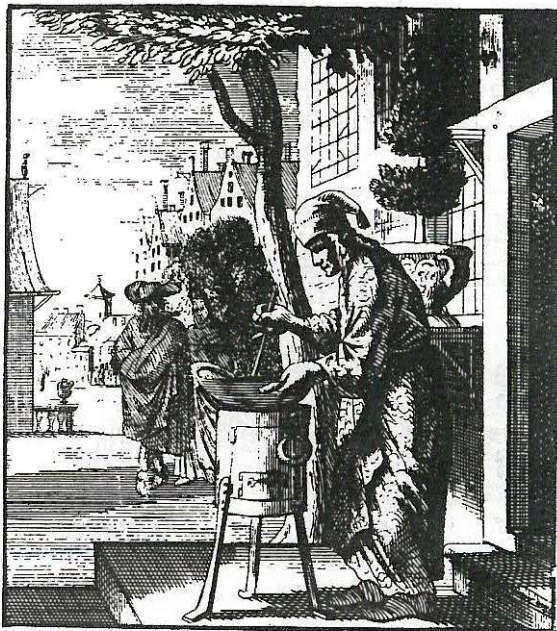
De ontwikkelingen op het gebied van de geneeskunde en de pharmacie gaan in een dermate snel tempo, dat wij ons niet realiseren dat het nog geen honderd jaar geleden is dat de geneeskunde voornamelijk bestond uit het voorschrijven van geneesmiddelen, die werden samengesteld uit plantenextracten en uit simpele chemische middelen, waarvan bekend was dat ze enige invloed hadden op het genezingsproces of waarvan men aannam dat ze invloed hadden. De artsen hadden tot het eind van de vorige eeuw dan ook vrijwel alleen de bloedzuiger en het scalpel en de kennis van de werkzaamheid van plantenextracten als vermeend, danwel werkelijk instrument om de mens van zijn kwalen te genezen.

Gelukkig genazen, zoals trouwens ook nu nog, een aantal aandoeningen na korte of langere tijd spontaan. Het is dan ook geen wonder dat de mensen zelf en in het bijzonder de plattelandsbevolking ging zoeken naar medicijnen en middelen om zich te genezen. Deze middelen werden van ouder op kind en van buur op buur overgebracht. Kwam men er zelf helemaal niet uit en was het nog niet te laat, dan werd de hulp van iemand die de geneeskunde bestudeerd had of geacht werd door zijn ervaring of roep ter zake kundig te zijn, ingeroepen.

*samengesteld door W.IJzereef uit de literatuur die beschikbaar is in de Twente Akademie en de Overijssel-kollektie van de O.B.D. (Overijsselse Bibliotheek Dienst).

Al uit 3000 jaar voor Christus zijn er teksten bekend over plantaardige geneesmiddelen. De "Ebers-papyrus" uit 1500 v. Chr. beschrijft ziekten en geneesmiddelen uit het oude Egypte. Dat de magie in de oudheid een grote rol speelt is begrijpelijk, maar nog heden ten dage zijn er mensen die geloven in magische handelingen ter bestrijding van ziekten. Niet lang geleden werd in het t.v.-programma "Rondom Tien" gesproken over allerlei methoden om bepaalde hinderlijke verschijnselen of kwaaltjes door middel van zgn. huismiddeltjes of in feite magische handelingen te genezen. Sommige mensen geloofden er rotsvast in, anderen vonden er geen baat bij.

Ook in Oost-Nederland zijn vele huismiddeltjes in gebruik geweest en zullen er stellig ook nu nog gebruikt worden. Het is mijn bedoeling in het kort iets te vertellen over deze huismiddelen, hun toepassing en de magische handelingen die er ook in beschreven zijn.

APOTEEKER.

*Mijn werk bestaat, tendienst der kranken,
In't mengen van verscheiden dranken;
Die ik voorzichtig maak gereed,
't zij dat men zuivering wacht, of zweet.*

Het eerste wat opvalt is dat de meeste kwalen waarvoor een volksgeneesmiddel bestond c.q. bestaat(!), de kwalen "van alle dag" zijn. Kiespijn, koorts, wondjes en bloedingen, jicht en reuma, buikpijn en diarree, hoest, steenpuisten, oogontstekingen of branderige ogen, inwendige pijn, kou vatten, wratten, zijn de kwalen waarvoor meerdere geneesmiddelen in het volksgebruik te vinden zijn. Op zichzelf al veelzeggend dat er zovele zijn voor één bepaalde kwaal. In ieder geval kon men een tijdje bezig zijn zichzelf te helpen. Hielp het ene niet dan werd vermoedelijk een ander geprobeerd en betrof het een onschuldige aandoening, dan was die mogelijk intussen genezen. Dit betekende natuurlijk voor de betrokkene wel dat dit nu juist het geneesmiddel was voor de betrokken aandoening!

Maar er zijn ook aandoeningen als klachten van de urinewegen, stuipen, fijt en een beroerte, waarvoor men een middel had. Opvallend is ook dat er nogal eens sprake is van een panacee, een middel dat helpt voor vele kwalen.

Het is niet onbegrijpelijk dat men ook voor minder ernstige, maar wel hinderlijke aandoeningen een geneesmiddel voorhanden meende te hebben. Zo treffen we onder meer jeuk, baardschurft, dauwworm, obstipatie en wormen aan. Een kwaal waar we vroeger veel van hoorden waren de wintervoeten. Ook daar bestonden middeltjes voor.

Merkwaardig mag genoemd worden dat ook middelen tegen beenbreuk voorkomen. Aan bevordering van de menstruatie werd ook aandacht geschonken en wat vooruitlopend op hetgeen verderop besproken zal worden, blijkt dan dat hiervoor thee van Maagdenpalm werd gebruikt.

Onder de hoofdjes waarmee de literatuur wordt aangegeven, treffen we niet alleen de aandoeningen, maar evenzeer de verschillende middelen of planten waaruit het "medicijn" wordt bereid. Wat denkt u van griffelschraapsel, dakpanschraapsel, zand en petroleum. Maar ook de vetten van verschillende diersoorten - waaronder de mens - waren in trek. Niet alleen kattenbloed, maar ook kattenpoep schijnt genezende werking te hebben gehad of te zijn toegedacht door onze vindingrijke Twentse voorouders.

Het gebruik van braakwijn of herhaalde slokjes water was een erkend braakmiddel.

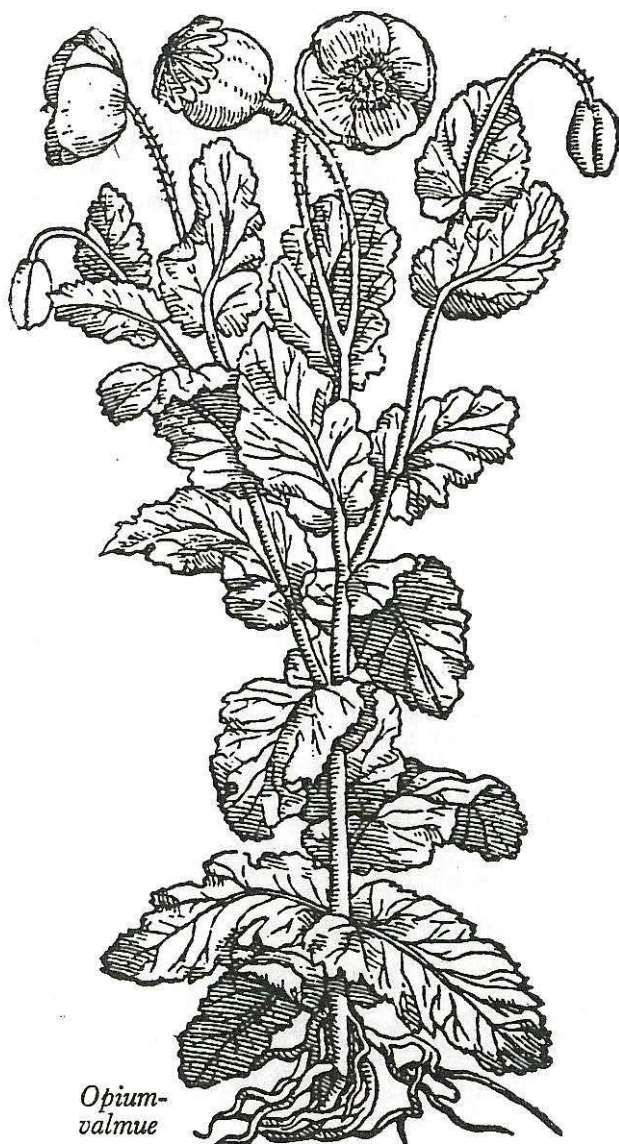
Maar laten we eerlijk zijn, als je als arts de kaartjes doorbladert kun je er niet omheen nu en dan te zeggen: "Tja, dat was toch zo gek nog niet".

Tenslotte zijn het planten, die door bepaalde "chemische"

stoffen de basis hebben gelegd voor de moderne geneeskunde. Niet voor niets is het gebruik van kruiden nog algemeen en vooral in de drogisterijen vindt men een keur van kruidenmengsels, die voor een veelheid van kwalen uitkomst zouden kunnen bieden.

Ook de homeopathie bedient zich voor een deel van plantenextracten. Als we een handboek over de farmacologie raadplegen, bijv. het "Textbook of Pharmacognosie" van de Engelsman T.E. Wallis, dan vinden we daarin wat er zoal aan bestanddelen in de plantenbladeren, wortels of zaden zitten, die een duidelijk aanwijsbare invloed hebben op het menselijk organisme. Om er enkele te noemen: de alkaloiden, de fytoosterolen, aetherische oliën, glycosiden, maar ook mineralen en organische zuren. Hoe complex de samenstelling vaak is, moge blijken uit hetgeen in de bekende *Papaver somniferum* zit. Hieruit wordt het bekende gif opium bereid. Dit opium bevat 25 verschillende alkaloiden. Voorts nog twee zuren, suiker, calcium en magnesiumzouten.

Opium-
valmue

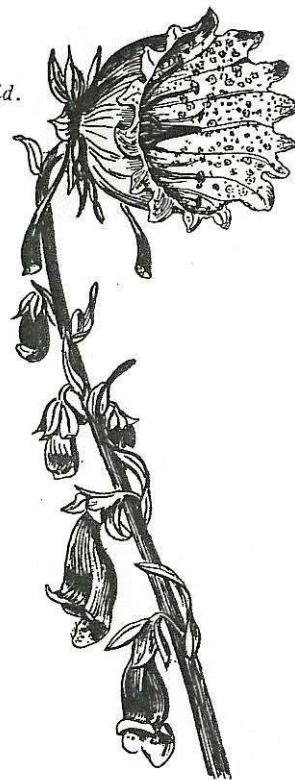
stoelgang te bevorderen. In een aantal planten zitten alkaloiden die de samentrekking van de darmen bevorderen, maar ook onverteerbare vezels van de planten vormen een soort bulk, waardoor de ontleding bevordert wordt.

In Heemkunde Weerselo van de laatste jaren beschrijft Schildkamp een aantal planten en geeft daarbij aan waarvoor deze in de volksgeneeskunde gebruikt werden. Zo noemt hij o.a. het Wilgenroosje, dat als bloedstelpend middel gebruikt werd. Hierin zit tannine dat astringerend, samentrekkend, werkt en dit verklaart dan de

Tot de alkaloiden behoren onder meer morfine, codeïne en papaverine, stoffen die elk een toepassing vinden in de moderne geneeskunde.

Terug naar de literatuur vinden we geregeld vermeld het Vingerhoedskruid. Het bevat een aantal glycosiden, waaronder het digitoxine dat een sterke invloed op de hartspier heeft. Het doet het hart regelmatig samentrekken, mits in een goede dosering toegepast. En dat was vroeger het grote probleem: een aftreksel van de bladeren of een poeder van fijnge maakte bladeren was uitermate moeilijk te doseren. Verschillende planten werden gebruikt om de

Vingerhoedskruid.

zin van het gebruik. Ongetwijfeld is deze toepassing in een ver verleden toevallig ontdekt en van geslacht op geslacht overgebracht.

Het zou ook interessant zijn te weten wat er nu nog in gebruik is, in het bijzonder onder de plattelandsbevolking van Twente. Dat vereist echter een vrij intensieve enquête of uw medewerking. Hierop kom ik in de tweede aflevering van mijn verhaal terug.

Borne, dr. A. Fuldauer.

EERPEL GADDERN!

Schreeg in de riej
stoat zekke met eerpel.
Woar n es zich noar n hemmel bug
doar tekent zich hoog
man en peerd of,
Schaarp an de hearfst'ge lucht.

De gadders kroept
krom op de knee
achter de reuimesien an,
nen koorf geet met
in eeren kroepgang,
de rappe haan goat steurig verdan.

Het loof op de heupe
braant röstig,
de rook kreengelt vot oaver t laand.
De bröaderkes pof
in de aske,
woar ze stilan zowat verbraant.

n Groot schoer veugel
geet langs de lucht
zwaaiend en zweankend, in grellig gefladder.
Zo he'k t vaak ezeen
as jungske,
veur t kearmisgeeld, as eerpelgadder!

Jan Kleinman.

Vuur niks krie'j laank hoar en dikke luze.